

ЕДНА ВИДНА ЛИЧНОСТ ОТ ЕПОХАТА НА ВЪЗРАЖДАНЕТО

Георги Николов Георгиев, Трифонка Романова
Попниколова, Марияна Николова Георгиева

AN EMINENT PERSONALITY DURING THE PERIOD OF THE BULGARIAN NATIONAL REVIVAL

Georgi Nikolov Georgiev, Trifonka Romanova Popnikolova,
Mariana Nikolova Georgieva

Abstract

The paper deals with the life and work of priest Georgi Marinov Poluganov (1808 – 1888) – the most eminent personality of Polikraishte, Veliko Tarnovo region, Bulgaria, in the entire 19th century. It is shown that he founded the school in the village in 1847 and became its first teacher. His role as an organizer and basic actor in the two sublimest socio-political events in Polikraishte during this period: the solemn welcome of Ilarion Makariopolski, the first Tarnovo Bishop at the establishment of the Bulgarian Exarchate in 1872; and the welcome ceremony in honour of the Russian liberating forces in 1877, is examined, as well. His participation in the revolutionary committee of the Internal Revolutionary Organization, established by Vasil Levski, and in the committee for the preparation and declaration of the April Uprising in 1876 when he was persecuted by the Turks and was threatened with hanging, are also highlighted.

Key words: *Priest Georgi Marinov Poluganov, founder of the school in Polikraishte, the first teacher in Polikraishte, member of the revolutionary committee of Vasil Levski's Internal Revolutionary Organization*

Свещеник Георги Маринов Полуганов е най-видната личност на Поликрайще, Великогърновско, за целия XIX век и има най-значим

принос за приобщаване на населението му към различните течения на обществено-политическия живот на страната през този период. Неговата дейност е многостранна и далеч надхвърля границите на селото. Резултатите от нея слагат отпечатък върху съдбата на всеки един негов жител през последните 200 години. Той е православен духовник, народен будител, просветен деец, учител, спомоществовател на възрожденска книжнина, участник в борбите за църковна независимост и в националноосвободителното и революционното движение. Заради революционната си дейност е преследван от турците. По време на Априлското въстание е заплашен с обесване.

Свещеник Георги Маринов Полуганов има най-съществен принос в областта на образованието. Той стои в основата на най-голямото културно събитие в селото в цялата му история, което е преобърнало из основи живота на населението – той е съзателят на училището в Поликраище през 1847 година и първият учител в него. Главна фигура е и във втората основна културна институция тук – църквата, и неуморно се грижи за православната вяра. Един от двигателите е за построяването на новия храм „Св. Марина” в Поликраище през 1884 г. Той е талантлив организатор и едно от основните действащи лица в двете най-величави обществено-политически събития, станали в Поликраище през XIX век, които са свързани с превратни моменти от живота на България: тържественото посрещане през 1872 г. на първия Великотърновски митрополит при учредяването на Българската екзархия Иларион Макариополски и тържественото посрещане на руските освободителни войски през 1877 г. Той играе също първенстваща роля при посещението на Иларион Търновски през 1873 г. в селото, когато последният е променил „Антиминса” в старата църква, където заедно с него и със свещеник Христо поп Иванов отслужват тържествена литургия по този повод. Така е и при освещаването на новия храм от неговия приемник митрополит Климент (Васил Друмев) през 1885 г. Това са събития с историческа важност за селото, тъй като глава на българска църковна институция идва за пръв път тук.

Свещеник Георги Маринов Полуганов е роден на 15 февруари 1808 г. (ст. ст.) в Поликраище. Според *Летописната книга на църквата „Св. Марина”*, водена от свещеник Иван П. Удварев, която се съхра-

нява в Териториалния архив във В. Търново, той е вторият свещеник в селото след Иван Пендов, за когото има сигурни данни и третият след свещеник Недю Николчев, който може да се възприеме като полулегендарна личност и за когото освен името, не се знае почти нищо друго. Георги Маринов Полуганов е ръкоположен през 1844 г. от гръцки владика и е служил на Бога 44 години. Възпроизвеждаме буквално: „... *Пак по предание се помни, че през 1820 г. е ръкоположен родом от селото ни свещеник Иван Кънев Пендов от гръцкият владика, но не се помни*

**Фиг. 1. Свещеник Георги Маринов Полуганов
15 февруари 1808 – 25 октомври 1888 (ст. ст.)
(Личен архив на авторите.)**

ръкоположи вторият свещеник, понеже енорията се поувеличила; вторият свещеник е бил Георги Маринов Полуганов от селото ни, но енорията била пак една, а след две години стария

свещеник *Ив. К. Пендов* е отстъпил да се ръкоположи син му свещен. *Христо п. Иванов*, тъй че енориите станали две, първата енория за свещен. *Георги Мар. Полуганов*, а втората на свещен. *Христо п. Иванов* и тия двама последни свещеници са ръкоположени от гръцки владика, но не се помни името на владиката: свещеник *Георги Маринов* е ръкоположен през 1844 г., а свещ. *Христо поп Иванов* е ръкоположен през 1846 г. Свещ. *Георги Маринов* свещенодействал 44 години и е умрял през 1888 г., а свещеник *Христо п. Иванов* е свещенодействал 45 години и е умрял през 1891 г. След смъртта на свещ. *Георги Маринов* подир една година на 10 октомври 1889 г. ст.ст. е ръкоположен свещеник *Иван П. Удварев* родом от селото ни *Полекраище* на мястото на покойния свещ. *Георги Маринов*, а след смъртта на свещеник *Христо п. Иванов* подир една година е ръкоположен свещ. *Никола п. Георгиев* на 18 януари 1893 година. Същия е син на стария свещ. *Георги Маринов*. Последните двама свещеници са ръкоположени от блаженпочившия *Търновский Митрополит Г-н Климент*, които свещеници: свещ. *Ив. П. Удварев* и *Никола поп Георгиев* и сега свещенодействат...”¹. Горният текст е включен от *Йордан Кушев* в раздела „Историческа справка за църквата „Св. Марина” в с. *Поликраище*”, в сборника му „Село *Поликраище* – пътища на духа”, Издателство ПИК, Велико Търново, 2011 г.²

През 1847 г. свещеник *Георги Маринов Полуганов* създава килийно училище към църквата „Св. Марина” и освен да се грижи за православната вяра на селяните си, започва да обучава и децата на селото на четмо и писмо. В подкрепа на написаното са думите на *Атанас Караилиев*, учител и директор на училището в селото през учебната 1958 – 1959 година, казани на пионерски сбор на тема: „Историята на просветното дело в с. *Поликраище*”. Той е проведен през 1960 г. пред класа, чийто класен ръководител е учителката по български език и литература *Трифонка Романова Попниколова*. Цитираме думите му: „Първият учител в килийното училище в с. *Поликраище* е свещеникът *Георги Маринов Полуганов*. То (Училището) се е намирало в двора на църквата. Било е много ниска постройка, така че учениците с ръка от земята спокойно стигали покрива му. Нерядко са намирали птичи гнезда с яйца или

малки птиченца”³. Същото това твърдят и наследниците му: правнукът му Никола Георгиев Попниколов – най-дългогодишният директор на споменатото училище, който го ръководи от 1959 до 1987 година и праправнукът му Георги Николов Георгиев, професор по математическо моделиране и приложение в математиката във Факултет „Математика и информатика” на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий”.

Георги Д. Иринков, автор на брошурата „90 години училище „Св. св. Кирил и Методий” в с. Поликраище”, отпечатана в Будапеща през 2002 г. като подарък на училище „Св. св. Кирил и Методий” в с. Поликраище от Дружеството на българите в Унгария с председател Димитър Танев, в чест на годишнината от построяването на сега съществуващата сграда на прогимназията, още в началото съобщава за това. На стр. 1 той пише: „... Наченките на образователното дело се крият в далечното минало – обвито в мъглата на неизвестността и забравата. Знае се, че за пръв път е разкрито килийно училище към църквата „Св. Марина” през 1847 година. Слабият пламък на знанието в селото е запален преди 155 години. Първият учител е свещеникът Георги Маринов Полуганов, който се е наел с тази трудна задача заедно с верското обслужване на селяните си.”⁴

Този факт е записан и в книгата „Огнище на просвещение в село Поликраище”, съставена от Живка Николакева, директор на училището и публикувана през 2002 г. от издателство „ПИК”, Велико Търново. Тя е посветена на 155-годишнината на образователното дело в с. Поликраище, 125-годишнината на светското образование и 90-годишнината от построяването на сградата на Основно училище „Св. св. Кирил и Методий”. На стр. 5 в раздела „Поглед в миналото” тя пише: „Епохата на Българското възраждане е време на духовно пробуждане и народни бунтове за свобода. Дори и в най-трудните и тежки изпитания стремежът към знания не угасва. Пътят на просвещението започва в малкото и схлупено помещение в църквата. Времето почти е заличило спомена за онези времена, в които свещеникът на селото е бил и проповедник, и съветник, и даскал. В малката църква, градена според изискванията на османската власт, е поставено и началото

на просветното дело в с. Поликрайще. През 1844 година за втори свещеник в селото е ръкоположен Георги Маринов Полуганов. Наследниците му Никола Г. Попниколов и Георги Н. Попниколов знаят, че наскоро след като е ръкоположен за свещеник, той става и учител на децата в селото в годината 1847.” По нататък в частта: „Училището в дати” на стр. 24 Ж. Николаева посочва: „ 1844 г. Селото се разраства и има нужда от двама свещеници: Георги Маринов Полуганов, ръкоположен през 1844 г., и Христо поп Иванов Пендов – през 1846 г. Свещеник Георги Маринов Полуганов е свещенодействал 44 години. Негови потомци знаят, че наскоро след като е ръкоположен за свещеник, той е и учител (1847 г.). В църквата е отделена малка стаичка, в която децата се обучават на четмо и писмо.” На стр. 33 в раздела „Имената на учителите – да се знаят и помнят” е отбелязано. „Първите, които са запалили искрата на просвещението в килийното училище, са малко известни. Помнят се имената на:

Терзи Ангел Николов

Свещ. Георги Маринов Полуганов

Илия Нейков – Даскала.”⁵.

Професор Павел Дамянов Кушев в изследването си: „Родова памет. Фамилия Кушеви”, публикувано в София през 2007 г. на стр. 14 отбелязва: „...Първият свещеник учител бил Георги Маринов Полуганов, който открил и първото килийно училище към църквата „Св. Марина”. Четиридесет години по-късно, през 1887 г. било открито и светско училище с четири класа. Училището било построено в двора на църквата.”⁶

Професор д-р Манол Млеченков в своята родова хроника „История на родовете Горидкови и Млеченкови от с. Поликрайще, област Велико Търново”, София, 2008 г., на стр. 8 казва: „... В средата на XIX в. се поставя началото и на началното образование в селото. Първото килийно училище е разкрито в църквата през 1847 г. от свещеника Димитър Маринов Полуганов, а 30 години по-късно през 1877 г. в църковния двор е открито светско училище, което е на пълна издръжка на населението.” Очевидно става дума за грешка в името („Димитър” вместо „Георги”) и написаното се отнася до свещеник Георги Маринов Полуганов.⁷

Свещеник Георги Маринов Полуганов е водил обучението по същата програма, както навсякъде в страната по това време. Сведения за това намираме в биографиите на Х. Трифон Тодоранов и на Къню х. Петков. На 17 ноември 1918 г. първият е подарил 10 000 австрийски крони за постройка на чешма в първоначалното училище, а на 13 февруари 1921 г. вторият е дал 10 000 лева на основното училище в селото за създаване на фонд за подпомагане на крайно бедни ученици от основното училище и прогимназията. Тези сведения са публикувани от Г. Ст. Пашев на стр. 444 – 446 и 413 – 415 в „Златна книга на дарителите за народна просвета”, книга II, София 1923, отпечатана като Приложение към XXII год. на списание „Училищен преглед”, No. 2.

Къню х. Петков е роден на 6 август 1859 година в с. Поликраище. На стр. 413 от посоченото по-горе издание за него е записано: „... Основното си образование Къню х. Петков получил в родното си село. Това образование състояло в изучаване свещето, псалтирят и наустницата. Към 14 си годишна възраст Къню се установява на работа при баща си, като се занимавал с бакалия и кръчмарство в селото...”. За Х. Трифон Тодоранов четем: „Той е роден през 1846 г. в Поликраище. Родителите му били много бедни. Още 7 годишен той останал сираче, понеже баща му се поминал. Можал да ходи в училище само една година, като изучил „Рибния буквар”. Понеже нямал никакви средства за живеене, за да изкара прехраната си, Трифон бил принуден да се пазари чирак, първен в Поликраище, а после в Сергювец, дето една година служил само за хляб и една антерия, а подир това – за 100 гроша годишно.”⁸ Оттук следва, че около 1853 година училището в Поликраище вече е обхващало всички деца, включително и най-бедните, които макар за кратко, все пак са го посещавали. Освен това тогава тук се е преподавало по най-последните за онова време учебници – „Рибния буквар”.

Свещеник Георги Маринов Полуганов е спомосъществител на възрожденската книжнина, издавана в средата на XIX век. През 1855 година той подпомага с парични средства издаването на книгата: *Повѣсть или побѣненіе христіанское собрано отъ разны дѣховнопоучителны книги. преведено отъ Славенски на Българскый аззыкъ, отъ Петра Давидова съ настояніе-то и изживеніе-то на Дим. Николаева родомъ отъ село Мърдана въ Търновско-то Окръжіе. Въ Българдъ: Книжеско-*

сервска тѹпографіа, 1855. Той е посочен в книгата в списъка на Любородните спомосъществователи от Хотница „**поп Георгий от Поликраище.**”⁹ Един от четиримата поликраищчани е, заедно с поп Иван (Пендов), поп Христо (поп Иванов Пендов) и Атанас Димитров (учител в с. Гостилица, Дряновско, въвел новобългарското образование), които са включени в Енциклопедията „*Българска възрожденска интелигенция. Учители, свещеници, монаси, висши доховници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни...*”, издадена в София през 1988 г. от Държавното издателство „Д-р Петър Берон”. Нейни съставители са проф. д-р Николай Генчев и Красимира Даскалова. На стр. 141 от Енциклопедията е посочено: „*Георги /неизв./ Свещеник в Поликраище, Търновско. Спомосъществовател от Хотница, Търновско, за „Повест или поучение християнское”, превел П. Давидов (1855).*”

Това показва неговия интерес към църковна, педагогическа и друга литература. Освен това е не само познаващ публикуваната тогава литература на български език, но е и с широка осведоменост, тъй като книгите се печатат по това време в чужбина. Фактът, че е спомосъществовател от Хотница говори за широка познанства в образованите среди от околността и връзки с църковната и учителската интелигенция. Освен свещеник Георги Маринов Полуганов единственият друг спомосъществовател на възрожденска литература от Поликраище през XIX век, посочен в спомената Енциклопедия, е свещеник Иван Пендов. За него на стр. 261 в последната е записано „*Иван (неизв.) Свещеник в Поликраище, Търновско. Спомосъществовател от Търново за „Православное учение ... Платона”, превел Ил. Стоянов (1844).*”¹⁰

Свещеник Георги Маринов Полуганов заедно със свещеник Христо поп Иванов Пендов и кмета на селото, е един от главните организатори на тържественото посрещане в Поликраище на Иларион Макариополски, избран за Великотърновски митрополит при учредяването на Българската екзархия. Това изключително събитие става на 14 септември (Кръстовден) 1872 г. Някои от биографите на Макариополски сочат датата 13 септември 1872 г. – денят срещу Кръстовден.

Празнично облечени, с ушити нарочно за тази цел дрехи, с хоругви, с цветя цялото население на селото, а също хора и от околните

села и от Горна Оряховица очакват владиката. Къщите са празнично украсени. Начело на множеството са свещениците.

В книгата си „Иларион Макариополски” от Библиотека „Бележити българи”, Издателство на Отечественя фронт, София 1973 г. Станьо Сираков на стр. 172 – 173 разказва:

„... Един безимен летописец е записал това посрещане, за да се знае: „Дядо Илирион пристигна в града (Велико Търново) по шосето Бяла – Русе навръх Кръстовден – 14 септември 1872 година. ... Той пътуваше с фаятон, пред който се движеше цял взвод конни заптиета. След него следваха множество фаятони и каруци, краят на които не можеше да се види. ... Вън от града бяха излезли да го посрещнат пашата (мюдесаритина) и съветниците му, всички в парадна униформа: духовенството с хоругви, начело с дядо архимандрита Теодосий, протомотарий Димитрий Драганов и много още свещеници, учители, ученици и ученичките облечени в бели рокли, шити нарочно за посрещането, с цветя и венци в ръцете; градските първенци ... и други. При пристигането войниците отдадоха чест с вдигане на пушките, пашата и всички първенци го посрещнаха с теманета, поемани от земята до главите и често повтаряните думи от турците: „Юч тоолу карабаи!” – три пъти по-голям от пашата, началник на духовенството. Тук учителят от Лясковец Недю Жеков държи реч и докато говори, владиката и много хора плакаха, а турците слушаха с почуда и удивление.

Началото на триумфалното народно посрещане започва във Варна. На пристанището чака хиляден народ. Тук Иларион има важна мисия – да убеди варненските жители, които според фермана трябва да си кажат думата за присъединяване към екзархията. И това става. Среца се с първенците, с английския и австрийския консул. Отпраща се към Русе. Из всички селища, през които минава, народът го среща и изпраща с уважение и почит. Израз на тия чувства и народна радост дава учителят Сава Сирманов, който говори в Поликраище, където го чакат селяни и много горнооряховчани: „С неизказана радост, владико светий, се обляха сърцата ни, като се известихме за окончателното ви решение да дойдете, да пребивавате в предопределе-

ната вам епархия. .. За честити се считаме, дето providението ни проводи за пастир тогава от нашите народни дейци, който първи повдигна препоръца за освобождението ни от несносното гръцко иго и твърдо постиянство до окончателното ни освобождение от него.”¹¹ Описаното по-горе за В. Търново, Варна и Русе пресъздава атмосферата на този знаменателен ден и в Поликраище.

Проф. Манол Млеченков също спира вниманието си върху това величаво за селото събитие в споменатата по-горе негова книга. На стр. 8 той посочва: „...Показателен пример за уважение на религиозните ценности от жителите на селото (Поликраище) и признание за извоюваната черковна свобода, е посрещането на Търновския митрополит Иларион Макариополски, който се завръща от заточение в Света гора. „Високопреосвещеният Търновски митрополит Иларион на 8 септември 1872 г. тръгнал от Цариград за новото си седалище Велико Търново, при народа, за който толкова много страдал, за да му посвети в служение последните дни от живота си.

На следния ден варненци се събрали на пристанището да посрещнат „великия българин”...

...На 10 септември при много изпращачи и официални лица – английския и австрийския консул, отпътувал за Русе, където бил посрещнат официално от гражданската власт и видни българи и турци.

На 12 септември в гр. Бяла, където бил посрещнат тържествено, една делегация от търновци го чакала да влезне в пределите на Търновската епархия и да го съпроводи до старопреistolния град. На следния ден в с. Поликраище не далеч от Търново, бил посрещнат от много народ, свещеници и учители, надошли от околните села. Дошли и от Горна Оряховица на коне, файтони и пеша. От името на насъбралите се учители Сава Сирманов приветствал владиката...”

„От Поликраище към Самоводене народът се придвижвал с песни, ликувания и възклицания „Да живее Иларион Търновски!”, където го очаквал множество народ от околността, представители на военната и гражданска власт от Търново. Читалищната управа разпратила нарочни покани до видни

граждани. Чаршията била затворена. Българи и турци задръстили пътя към Самоводене. След речите и приветствията в Самоводене владиката тръгнал към Търново. Камбаните на „Преображенския манастир“ и на отсрещния през р. Янтра – „Света Троица“, ехтели и заглушавали възклицанията на ликуващия по пътя народ. Така този народен непобедим „храборник“ влиза във Велико Търново и „възлезе върху отдавна осиротелия престол на старите български патриарси...“

Описанието на Милан Радивоев, което професор Млеченков използва като първоизточник за посрещането на Иларион Макариополски като Търновски митрополит, от една страна идва да ни покаже с каква любов народът се е вживял в борбата за църковна независимост. То ни сочи също колко високо той е ценял положените усилия и постигнатия успех, че може на роден български език да слуша евангелското слово, проповед и богослужение и с надежда и за политическа свобода. От друга страна показва, че през 1872 г. Поликраище не е било малко населено място по пътя от Русе до Търново, и че неговите жители се ползват със заслужен авторитет в движението за независима българска православна църква.¹²

Казаното от проф. Млеченков в пълна мяра се отнася и за двамата свещеници Георги Маринов Полуганов и Христо поп Иванов Пендов от Поликраище. Явно е, че организирането на такова събитие тук е и признание към усилията им за привличане на народа към каузата за българска църква и за личния им принос за увенчаване на борбата за нейното признаване с успех.

От цитирания текст е видно, че според проф. Млеченков събитието в Поликраище се е случило на 13, а не на 14 септември 1872 г. В биографията „*Време и живот на търновския митрополит Илариона (Макариополски)*“ на изтъкнатия български църковен деец, издадена от комитета „Иларион Търновский“ през 1912 г. в София на стр. 412 – 413 Радивоев (първоизточникът на Млеченков) определя това изрично:

„...От Русе Иларион Търновски потегли на 12 септ. Сутринта за към Търново и вечерта приспа в гр. Бяла, дето една депутация от Търново го чакаше, а на 13 привечер в с. Поликраище, 2 часа далеч от Търново, бе причакан от много народ,

свещеници, учители, дошли от околните села. Тука бяха пристигнали и много горне-оряховчани, едни на коне, други с файтони, а по-многого пеша. От страна на събрания народ учител Сава Сирманов приветствува възделения пастир ...”

„От Поликраище многобройният народ величествено и тържествено придружи любимия си пастир с песни, ликувания и весели възклицания: „Да живее Иларион Гърновски!” до село Самоводени, дете вече отдавна беше се стекъл от околните села други по-многоброен народ. Тука представители от търновските граждани и военни власти чакаха вече да посрещнат с приветствия високия гостянин....”¹³

Освен свещеник, основател на училището, пръв учител, просветен деец и деец на движението за църковните борби, спомосъществовател на възрожденска литература, Георги Маринов Полуганов е бил и участник в националноосвободителните борби на България. Той е съратник, сподвижник и близък приятел на Отец Матей Преображенски – Миткалото и член на революционния комитет на Вътрешната революционна организация, създадена от В. Левски в Поликраище и член на революционния комитет за подготовка и обявяване на Априлското въстание през 1876 г. Отец Матей Миткалото многократно му е гостувал и е намирал подслон в дома му. Свещеник Георги Полуганов не се е поколебал да заложи състоянието си и да изложи на риск семейството си за освобождението на България. Освен морално, той е подпомагал и с парични средства революционната организация.

В *Протокол на църквата*, воден от свещеник Иван П. Удварев, на който е направен препис от председателя на църковното настоятелство иконом Елисей Илиев Колев на 3 август 1980 г. е записано: „... *Свещениците: Георги Маринов Полуганов и Христо поп Иванов през времето на национално-освободителната борба, са вземали най-дейно участие с подпомагане морално и материално борбата и са участвали най-дейно в революционните комитети. Те също са помагали за най-бързото и успешно построяване на сегашната църква.*”¹⁴. Същият се съхранява в библиотеката на читалище „Развитие – 1884”, с. Поликраище.

В капиталния труд „История на В. Търновската Епархия”, том II, част I: *В. Търновска духовна околия, Гор. Оряховска духовна околия, Павликенска духовна околия*” от иконом Асен Петков на стр. 59 (205) до стр. 62 (208) се описва историята на храма „Св. Марина” в с. Поликрайще. На стр. 61 (207) е записано: „... **ДЯКОНА ЛЕВСКИ** е посещавал селото с отец Матей Преображенски, когато се е връщал от Влашко. Имало е основан революционен комитет, в който са влизали старите свещеници поп Георги Маринов и свещ. Христо Попиванов...”. На стр. 62 (208) иконом Асен Петков продължава: „... Старите свещеници Георги Маринов Полуганов и свещ. Христо Попиванов са взели живо участие в националната революционна борба. По време на служенето на двамата е била построена сегашната църква, за което те имат голяма заслуга.”¹⁵.

Георги Димитров Иринков в своята книга „Църквата „Св. Марина” в с. Поликрайще”, завършена в Будапеща на 8 декември 2001 г. и отпечатана там като подарък на църквата „Св. Марина” от Дружеството на българите в Унгария с председател Димитър Танев, на стр. 4 пише: „Свещеник **Георги Маринов Полуганов служи 44 години** и умира през 1888 година. Свещеник **Христо поп Иванов служи 45 години** и умира през 1891 година. Горепосочените свещеници са активни участници в просветното и революционното-националното освободително дело в село Поликрайще, като са вземали дейно участие в революционните комитети.”¹⁶.

Това е отразено и в статията, „**Знаем ли историята си? ЦЪРКВАТА „СВ. МАРИНА” в село ПОЛИКРАЙЩЕ**”, поместена на електронната страница на Читалище „Развитие – 1884”, с. Поликрайще, посветена на нейната история, където се чете: „... **Свещениците Георги Маринов Полуганов и Христо Поп Иванов вземат най-дейно участие по време на национално-освободителните борби като оказват морална и материална подкрепа и участват в революционните комитети. Помагат също за бързото и успешно построяване на сегашната църква. ...**”¹⁷.

Тази дейност на Георги Полуганов не е останала тайна за турските власти и заради нея той е бил преследван от тях. Особено страшно станало положението при разгрома на Априлското въстание през 1876 г. Мълвата, че

Фиг. 2.
Гергина Полуганова
1815 – 27 юни 1905 (ст. ст.)
(Личен архив на авторите.)

свещеник Георги Полуганов е комитаджия, стигнала до ушите на турците и те дошли в къщата му. Тя се е намирала в източната част на селото на хълма, където днес са много от домовете на неговите потомци. Къщата била в югоизточната част на двора на директора на училището през периода 1959 – 1987 г. Никола Попниколов. Турците искали първо да го бръснат, а после да го бесят. Брадата била символ, че е духовник. За тях бръсненето е било най-голямото унижение за един свещеник. След това той вече можело да бъде обесен като комита. Преди идването им обаче, семейството му било научило за техните закани. За да го спасят, съпругата му Гергина Полуганова и синовете му го зазидали в комина на къщата. У дома им останала само жена му, а всички други се скрили при роднини. Когато представителите на властта пристигнали, те не го намерили. Попи-

тали попадията, която владеела турски език, къде е папазът. Тя им отговорила, че е заминал по мъжки работи, не знае къде е и че той не ѝ казвал къде ходи. Турците повярвали, защото мъжът тогава не разправял на жена си какви са работите му. Настанили се и зачакали идването на папаза, за да изпълнят заканата си. Гергина Полуганова била принудена да ги храни и да им прави кафета. Тя била много храбра и се справила с тях. През това време свещеникът стоял зазидан в комина. След две седмици чакане, турците най-после си заминали, тъй като пътят не се завърнал. Така той бил спасен.

Свещениците Георги Маринов Полуганов и Христо поп Иванов, начело на цялото население на селото с хоругви, в празнично облекло, с цветя и погачи с хляб и сол посрещнали руските освободители при река Росица, която тече на няколко километра на север от селото. Там те отслужили тържествен благодарствен молебен за Освобождението на Поликраище и на България. Свещеник Георги Полуганов е получил поднос от тях като подарък.

Сведения за тези исторически дни са дадени в сборника „Освобождението 1878. Спомени“, издателство „Български писател, София, 1978 г., под редакцията на Елисавета Миладинова, Елена Павлова и Тихомир Тихов. Отношение към освобождението на Поликраище имат спомените на Манол Георгиев, (1855 или 1857 – 1912), участник в Руско-турската война в IV дружина на Българското опълчение. Описаното дава представа за настроението и атмосферата на посрещането на освободителите и ролята на свещениците в него. На стр. 187 е записано:

„... От свищовските лозя дружините (българските опълченци) се отправиха, заедно с отряда на генерал Гурко, за Велико Търново. По пътя, до село Батак, башибозуците турци се опитаха да препятствуват на опълченците, но бидоха разбити, а техните главатари хванати и осъдени от военния полевой съд на смърт, чрез застрелване... На утринта, 24 юний, отрядът се отправя по разни посоки към града Велико Търново, а опълченските дружини по шосето през селото Поликраище, за същия град. По пътя, откъдето минаваха опълченците и руските войници, българският народ ги посрещна с неизказан ентузиазъм и радостта народна бе неописуема. На 25 юний ве-

черта дружините пристигнаха в селото Самоводени, а на утринта 26 същи влязоха тържествено в старата българска столица, в която са обитавали някогаж славните български царе: Симеон, Асен, Шишман и др., откъдето са диктували на целия Балкански полуостров. ..

Генерал Гурко начело на отряда си, а генерал Столетов начело на опълченците бидоха посрещнати на края на града Търново от народа с духовенството. След като се поднесе на генерал Гурка на тепсия хляб и сол, отслужи се молебен и се подари на IV дружина знамето, което търновци били приготвили за въстанието... Тук се държаха от учители и първенци на старата столица пламенни речи, в които се описваше славното минало на българското царство и ужасните теглила на българина след поробването му от азиатския сатрапин-мохамеданец...”¹⁸.

След Освобождението свещеник Георги Маринов Полуганов е русофил. Той е родоначалник на рода Попгеоргиеви, които са клон от рода Полуганови. Заедно със съпругата си Гергина имат петима синове: Димитър, Христо, Цвятко, Марин, Никола и една дъщеря Мария.

БЛАГОДАРНОСТИ:

Изказваме благодарност за ценните съвети, сведения и съдействие на гл. ас. Стоян Добрев Долапчиев, на г-жа Бисера Минкова Дживодерова, на г-жа Даниела Стефанова Върбанова, на г-жа Ташка Христова Аргатска, на г-н Тихомир Младенов Тонков, на гл. ас. Паскал Николаев Пиперков, на г-жа Лиляна Костадинова и на г-жа Татяна Тодорова Кушева.

БЕЛЕЖКИ

¹ Летописна книга на църквата „Св. Марина”, с. Поликрайще, окръг В. Търновски. – Държавен архив Велико Търново, ф. 625К, оп. 1, а. е. 48, л. 2 г.

² **Кушев, Й.** Историческа справка за църквата „Св. Марина” в с. Поликрайще. – В: Село Поликрайще – пътища на духа. Велико Търново, Издателство ПИК, 2011 г., с. 515 – 516.

³ **Попниколова, Тр. Р.** Личен архив.

⁴ **Иринков, Г. Д.** 90 години училище „Св. св. Кирил и Методий“ в с. Поликрайще. Будапеща, Унгария: Szerző: Irinkov Georgi, Kiadta a Magyarországi Bolgárok Egyesülete, Budapest, Magyarország, 2002, с. 1.

⁵ **Николаева, Ж.** Огнище на просвещение в село Поликрайще. Велико Търново: Изд. ПИК, 2002, с. 5, 24, 33.

⁶ **Кушев, П. Д.** Родова памет. Фамилия Кушеви. София, 2007, с. 14.

⁷ **Млеченков, М.** История на родовете Горидкови и Млеченкови от с. Поликрайще, област Велико Търново. София, 2008, с. 8 – 10.

⁸ Сведения са публикувани в **Пашев, Ст. Г.** Златна книга на дарителите за народна просвета, книга II. София, 1923, с. 444–446 и с. 413–415 – отпечатана като Приложение към XXII год. на списание „Училищен преглед“, № 2.

⁹ [**Давидов, П. К.**] Повесть или повѣиіе христіанское собрано отъ разны дѣховнопоучителны книги. преведено отъ Славенски на Българскый азкъкъ, отъ Петра Давидова съ настоаниѣ-то и иждивеніѣ-то на Дим. Николаева родомъ отъ село Мѣрдана въ Търновско-то Окръжїѣ. Въ Бѣлградъ: Княжеско-сервска типографїа, 1855. (инв. № 9015; 10232 – ББК 1526, Списък на ръкописи, старопечатни книги, вестници и списания до 1878 г. намиращи се в библиотеката на читалище „Надежда–1884“, Велико Търново, проверени септември 2008 г., 160 с.).

¹⁰ **Генчев, Н., Даскалова, Кр.** (Съст.). Енциклопедия Българската възрожденска интелигенция. Учители, свещеници, монаси, висши доховници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни.... София, Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1988, с. 141–Георги, с. 261 – Иван, с. 594 – 595 – Сава Сирманов .

¹¹ **Сираков, С.** Иларион Макариополски. Библ. Бележити българи. София, 1973, Изд. на Отечествения фронт, с. 172 – 173. Сава Сирманов (1840 – 1903) е роден в с. Сирманите, днес към Габрово, учил е в Одеската семинария и Московската духовна академия и е бил учител в Габрово, Русе, Видин и Г. Оряховица. – Повече за него в бел. 10, както и в **Томилова, М.** Сава Илиев Сирманов. Издание на Национален Музей на Образованието, Габрово, бр. 1.

¹² **Млеченков, М.** История на родовете Горидкови и Млеченкови от с. Поликрайще, област Велико Търново. София, 2008, с. 8 – 10; **Радивоев, М.** Време и живот на търновския митрополит Илариона (Макариополски). (Издава комитет „Иларион Търновский“). Печатница на С. М. Стайков, София, 1912 г., с. 412 – 413.

¹³ **Радивоев, М.**, Цит. съч. с. 412 – 413; **Томилова, М.** Сава Илиев Сирманов. Издание на Национален музей на образованието, Габрово, бр. 1.

¹⁴ **Удварев, И., Колев, Е.** Протокол на църквата „Св. Марина“, с. Поликрайще, воден от свещеник Иван П. Удварев, на който е направен препис

от председателя на църковното настоятелство иконом Елисей Илиев Колев на 3 август 1980 г., съхраняван в библиотеката на читалище „Развитие – 1884”, с. Поликрайще, 1980, с. 2.

¹⁵ **Петков, А.** История на В. Търновската Епархия, Т. II, част I: В. Търновска духовна околия, Гор. Оряховска духовна околия, Павликенска духовна околия. В. Търново, 1980 – 1981, с. 59 – 205, 62 – 208. Изданието се съхранява в библиотеката на Св. В. Търновска Митрополия.

¹⁶ **Иринков, Г. Д.** Църквата „Св. Марина” в с. Поликрайще. Nyomtatás: GlobePrint, Tervezés, nyomdai előkészítés: MS Mester Stúdió, Budapest, Magyarország, 2005, с. 4.

¹⁷ Читалище „Развитие – 1884”, с. Поликрайще, http://nch.razvitiept1884.blogspot.com/2011/05/blog-post_11.html.)

¹⁸ **Миладинова Е., Е. Павлова, Т. Тихов** (Ред.). Освобождението 1878. Спомени. София: Български писател, 1978, с. 187 – Спомени на Манол Георгиев.

ЛИТЕРАТУРА

Архивни източници

Летописна книга на църквата „Св. Марина”, с. Поликрайще, окръг В. Търновски – Държавен архив Велико Търново, ф. 625К, оп. 1, а. е. 48, л. 2 г. Попниколова, Тр. Р. Личен архив.

Публикации

Генчев, Н., Даскалова, Кр. (Съст.). Енциклопедия Българската възрожденска интелигенция. Учители, свещеници, монаси, висши доховници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни.... София, 1988, Държавно издателство „Д-р Петър Берон”, с. 141 – Георги, с. 261 – Иван, с. 594 – 595 – Сава Сирманов.

[**Давидов, П. К.**] Повѣсть или повѣненіе христіанское собрано отъ разны дѣховнопоучителны книги. преведено отъ Славенски на Българскый аззыкъ, отъ Петра Давидова съ настоаніе-то и издивеніе-то на Дим. Николаева родомъ отъ село Мердана въ Търновско-то Окрѣжїе. Въ Бѣлградъ: Книжеско-сервска типографїа, 1855. (инв. № 9015; 10232 – БВК 1526, Списък на ръкописи, старопечатни книги, вестници и списания до 1878 г. намиращи се в библиотеката на читалище „Надежда–1884”, Велико Търново, проверени септември 2008 г., 160 с.).

Иринков, Г. Д. 90 години училище „Св. св. Кирил и Методий” в с. Поликрайще. Будапеща, Унгария: Szerző: Irinkov Georgi, Kiadta a Magyarországi Bolgárok Egyesülete, Budapest, Magyarország, 2002.

Иринков, Г. Д. Църквата „Св. Марина” в с. Поликраище, Nyomtatás: GlobePrint, Tervezés, nyomdai előkészítés: MS Mester Stúdió, Budapest, Magyarország, 2005.

Кушев, Й. Историческа справка за църквата „Св. Марина” в с. Поликраище. – В: Село Поликраище – пътища на духа. Велико Търново, Издателство ПИК, 2011 г.

Кушев, П. Д. Родова памет. Фамилия Кушеви. София, 2007.

Миладинова Е., Павлова, Е., Тихов, Т. (Ред.) Освобождението 1878. Спомени. София, Издателство Български писател, 1978.

Млеченков, М. История на родовете Горидкови и Млеченкови от с. Поликраище, област Велико Търново. София, 2008.

Николакева, Ж. Огнище на просвещение в село Поликраище. Велико Търново: Изд. ПИК, 2002.

Пашев, Г. Ст. Златна книга на дарителите за народна просвета. Т. 2. София, 1923.

Петков, А. История на В. Търновската Епархия, Т. II, част I: В. Търновска духовна околия, Гор. Оряховска духовна околия, Павликенска духовна околия. В. Търново, 1980 – 1981.

Радивоев, М. Време и живот на търновския митрополит Илариона (Макариополски). (Издава комитет „Иларион Търновский”), София: Печатница на С. М. Стайков, 1912.

Удварев, И., Колев, Е. Протокол на църквата „Св. Марина”, с. Поликраище, воден от свещеник Иван П. Удварев, на който е направен препис от председателя на църковното настоятелство иконом Елисей Илиев Колев на 3 август 1980 г, съхраняван в библиотеката на читалище „Развитие”, с. Поликраище, 1980.

Сираков С. Иларион Макариополски. Библиотека Бележити българи, София: Изд. на Отечествения фронт, 1973.

Томитова, М. Сава Илиев Сирманов. Издание на Национален Музей на Образованието, Габрово, бр. 1.

Интернет-базирани източници

http://nchrazvitiept1884.blogspot.com/2011/05/blog-post_11.html Читалище „Развитие – 1884”, с. Поликраище. Знаем ли историята си? ЦЪРКВАТА „СВ. МАРИНА” в село ПОЛИКРАИЩЕ.